

ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ ІЗ ФІЛОСОФІЇ

Тема 1. ФІЛОСОФІЯ: ЇЇ ПРОБЛЕМАТИКА ТА ФУНКЦІЇ У СУСПІЛЬСТВІ.

1. *Поняття світогляду та його історичні типи: міфологічний, релігійний, філософський.*
2. *Специфіка філософського світогляду. Основне питання філософії.*
3. *Філософія у системі культури. Функції філософії.*

Основні терміни

Духовність – філософська категорія, що відображає процес самотворення людини, тобто вибудовування нею свого «внутрішнього світу», формування власної життєвої позиції, визначення свого місця у суспільстві.

Світ – філософська категорія, яка відображає все, що оточує людину (природні речі і явища, соціальну дійсність), а також духовний стан самої людини (почуття, емоції, знання, переконання, мрії, ідеали, вірування тощо). Розрізняють об'єктивний і суб'єктивний, матеріальний і духовний світ. Відношення людини до світу виступає серцевиною світогляду.

Світогляд – це синтез знань, переконань, почуттів, емоцій, переживань, волі (готовності до певних дій), цілей, мрій, надій, вірувань, ілюзій, сподівань, ідеалів і т.д., що складаються у процесі життєдіяльності людини під безпосереднім впливом її матеріальних і духовних умов життя. Він є духовно-практичним утворенням, що ґрунтується на співвіднесенні наявного, уявного, бажаного та належного. Теоретичною формою світогляду є *філософія*.

Філософія – особлива форма теоретичного знання про *світ* як цілісність та можливості його осягнення людським розумом, яке відображається у найбільш загальних поняттях (категоріях). Вона спрямована на вироблення системи ідей, що виражають ставлення людини до природної та соціальної дійсності, і тим самим виступають її світоглядними орієнтирами та програмують поведінку в суспільстві.

Ідеалізм – філософське вчення, згідно з яким свідомість, духовне начало є первинними, а матерія – вторинною.

Матеріалізм – філософське вчення, згідно з яким матерія є первинною, а свідомість, дух – вторинні.

Дуалізм – філософське вчення, згідно з яким матеріальне і духовне начала не залежать одне від одного. Він виходить із визнання подвійності першоначал світу – матерії і духу (свідомості).

Агностицизм – філософське вчення, яке заперечує можливість пізнання об'єктивного світу людиною. Згідно з ним неможливо однозначно довести, що наші знання відповідають дійсності.

Культура – це процес виробництва, споживання, передачі від покоління до покоління матеріальних та духовних цінностей, який характеризує поступальність суспільного розвитку.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Як Ви розумієте духовність? З вирішенням яких питань вона зв'язана?
2. Дайте визначення світогляду та покажіть відмінність між його історичними типами: міфологічним, релігійним і філософським.
3. Чому філософія як система теоретичних знань зароджується саме у Стародавній Греції?

4. Як Ви розумієте слова Арістотеля про філософію: “Всі інші науки є більш необхідними, але кращої – немає жодної”. (*Аристотель. Метафізика // Соч. В 4-х т. Т.1.– М.: Мысль, 1975.– С.70*)?
5. Сформулюйте у загальному вигляді основне питання філософії та покажіть, як воно видозмінювалося в історії філософії?
6. Прочитайте наступний уривок із твору А.Камю та проаналізуйте сформульоване ним основне питання філософії: “Вирішити, варте чи не варте життя того, щоб його прожити, – означає відповісти на фундаментальне питання філософії. Усе інше – чи має світ три виміри; чи керується розум дев’ятьма або дванадцятьма категоріями – є другорядним”. (*А.Камю. Миф о Сизифе // Сумерки богов.–М.: Политиздат, 1989. – С.223.*)
7. Покажіть, у якому відношенні перебувають між собою філософія та культура.
8. Назвіть та розкрийте основні функції філософії.

Література

Основна:

- ПРАКТИКУМ З ФІЛОСОФІЇ: Навч. посібн. / Л.Г.Дротянко, О.А.Матюхіна, В.Г. Вдовиченко та ін. – К.: Книжкове видавництво НАУ, 2006. – С.6-23.
- ВВЕДЕНИЕ в философию: Учебное пособие для вузов. / авт кол. Фролов И.Т и др. – М.: Республика, 2004.– С. 7-40.
- КАНКЕ В.А. Философия. Исторический и систематический курс: Учебник для вузов. – М.: Логос, 2002. – С. 2-20.
- СПИРКИН А.Г. Философия: Учебник для вузов.- М., Гардарики 2003. – С. 11-22.
- ФИЛОСОФСКИЙ энциклопедический словарь. – М., 1994. – /статті: «философия», «культура», «мировоззрение», «мир», «мифология», «мироощущение», «миропонимание»/.
- ФІЛОСОФІЯ: Навчальний посібник /І.Ф.Надольний, В.П.Андрущенко та ін. За ред. І.Ф.Надольного. – К.: Вікар, 1997. – С.5-30.
- ФІЛОСОФІЯ: Підручник /І.В. Бичко, І.В. Бойченко, ін. - К., 2001. – Розділ 1.
- ФІЛОСОФІЯ: Посібник для студентів вищих навчальних закладів /Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д., Чекаль Л.А. – К.: Академія, 2001. – С. 9-35.

Додаткова:

- ГУРЕВИЧ П.С. Основы философии: Учебник. – М.: Гардарики, 2000. – С. 13-85.
- ДРОТЯНКО Л.Г. Фундаментальне та прикладне знання як соціокультурна і праксеологічна проблема: Монографія. – К.: Четверта хвиля, 1998. – С. 6-94.
- КРИМСЬКИЙ С.Б. Запити філософських смислів. К.: Вид. ПАРАПАН, 2003. – С.8-21.
- МАМАРДАШВИЛИ М.К. Как я понимаю философию. – М.: Прогресс, 1992– 14-26.
- ШАПОВАЛОВ В.Ф. Основы философии. От классики к современности, изд. 2-е, доп.: Учебное пособие для вузов. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2000. – С. 5-52.

Першоджерела:

- МИР философии: Книга для чтения. В 2-х частях. Ч.1 – М.: Политиздат, 1991. – С. 10-13, 15, 18-21, 25, 53, 57-58.
- ОРТЕГА-И-ГАСSET X. Что такое философия? – М.: Наука, 1991. – С. 51-192.
- СУМЕРКИ БОГОВ. - М.:Изд. полит. литературы , 1989.- С.223.
- ХАЙДЕГГЕР М. Основные понятия метафизики. Что такое метафизика // Вопросы философии. – 1989 – № 9.
- ЯСПЕРС К. Философская вера // Смысл и назначение истории. – М.: Политиздат, 1991. – с. 420-431.
- ФІЛОСОФІЯ. ХРЕСТОМАТІЯ: Навч. посіб. // За ред. Дротянко Л.Г., Матюхіної О.А., Онопрієнка В.І. – К.: Вид-во Національного авіаційного університету, 2009. – С.5-12.

Тема 2. ФІЛОСОФІЯ СТАРОДАВНІХ ГРЕЦІЇ ТА РИМУ.

1. Умови виникнення, особливості та етапи розвитку античної філософії.
2. Розвиток ідей у натурфілософських школах Стародавньої Греції (мілетська, піфагорейська школи, Геракліт, елеати, античний космізм).
3. Філософські ідеї періоду «високої класики»:
  - а) проблема людини у філософії Сократа;
  - б) філософські системи Платона та Арістотеля.
4. Основні школи завершального етапу розвитку античної філософії:
  - а) елліністична філософія;
  - б) римська філософія.

Основні терміни

Апейрон (грецьк. *apeiron* – безмежне) – поняття, введене в філософію Анаксимандром для визначення безмежної, невизначеної, без'якісної першооснови, що перебуває у вічному русі. Через виділення з апейрону протилежностей і їх боротьби, стверджує філософ, виникла вся багатоманітність речей. Поняття «апейрон» є важливим досягненням давньогрецької філософії на шляху абстрактизації уявлень про першооснову.

Апорії (грецьк. *aporia* – утруднення, безвихідне становище) – парадоксальні положення Зенона, в яких він поставив проблеми безперервності і кінченості, сформулював питання про природу континууму /неперервного/, яке є одним із вічних питань розуму.

Атараксія (грецьк. *ataraxia* – незворушність) – стан душевного спокою та незворушності. Одне з базових понять пізньої античної філософії; мета, до якої повинен прагнути філософ.

Атомізм (грецьк. *atomos* – неподільний) – одна з концепцій давньогрецької філософії, сформульована Левкіпом і Демокритом, розвинена Епікуром, Лукрециєм Карром. Згідно з нею, походження і будова світу пов'язуються з поняттям про атом як його першооснову.

Деміург (з грецьк. *demiurgis* – майстер, у переносному значенні – творець) – у філософії Платона, Арістотеля, неоплатоників – творець світу, одне з визначень божества.

Логос (грецьк. *logos* – слово, думка, розум, закон) – термін, який в античній філософії визначав всезагальний закон, основу світу, його порядок і гармонію.

Релятивізм (лат. *relativus* – відносний) – філософське вчення про відносність, умовність і суб'єктивність людського пізнання, моральних понять і уявлень. У кінцевому підсумку релятивізм приводить до заперечення об'єктивного змісту знання, моральних понять і суджень.

Трансцендентний (лат. *transcendere* – переступати) – термін, що означає те, що знаходиться за межами свідомості і пізнання.

Фаталізм (лат. *fatalis* – роковий) – антидіалектична світоглядна концепція, згідно з якою всі процеси й події, що відбуваються в природі, історії, житті людини, підкорені пануванню необхідності. Вона є наперед визначеною незалежними від людини силами (долею, Богом, об'єктивними законами розвитку), що не залишає місця свободі, творчості.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Які умови сприяли виникненню філософії в Стародавній Греції?
2. Яка проблема є провідною в античній філософії? Обґрунтуйте свою відповідь.
3. Чому Фалес вважає основою всього суцього воду?
4. Як у Геракліта пов'язані уявлення про першооснову з діалектичним розумінням буття як безперервного руху? Обґрунтуйте відповідь, спираючись на зміст поданого нижче уривку:
„Цей космос, той же самий для всіх, не створив ніхто ні з богів, ні з людей; але він

завжди був, є і буде вічно живим вогнем, що мірамі розгоряється та мірамі згасає".

Геракліт

5. Поясніть, чому Зенон заперечує рух:

«Рухоме тіло рухається на деяку відстань. Але оскільки всяка відстань ділиться до нескінченності, то рухоме (тіло) за необхідністю повинно спочатку пройти половину цієї відстані, на яку воно рухається, і (тільки) потім усю (відстань). Але до половини всієї відстані воно повинно пройти половину половини і знову ж таки половину цієї останньої відстані. Таким чином, половини відстані нескінченні за числом, бо в будь-якій відстані можна взяти половину, а нескінченні за числом величини неможливо пройти за скінченний проміжок часу.»

Зенон

6. Виявіть відмінність у розумінні атома у вченні Демокріта і в сучасній науці.

7. Поясніть, як Ви розумієте тезу Протагора:

„Людина є мірою всіх речей, а саме: для існуючих – мірою буття, для неіснуючих – небуття. ”

Секст Емпірик

8. Прочитавши поданий нижче уривок, поясніть, у чому, згідно з Арістотелем, полягає різниця між досвідом і знанням. Чи погоджується Арістотель із Платоном, що правдивим знанням є лише знання загальних ідей?

"Тому, якщо хтось має абстрактне знання, а досвіду не має і пізнає загальне, але одиничного, яке є в ньому, не знає, то він часто помиляється в лікуванні, тому що лікувати доводиться одиничне. Але ми все-таки вважаємо, що знання й розуміння стосуються більше до мистецтва, ніж до досвіду і вважаємо тих, хто володіє одним із мистецтв, мудрішими, ніж тих, хто має досвід, тому що мудрість у кожного більше залежить від знання, і це тому, що перші знають причину, а другі - ні."

Арістотель

9. Поясніть, у чому полягає різниця в розумінні щастя у основоположника епікуреїзму Епікура і послідовника стоїцизму Сенеки.

Література

Основна:

ВВЕДЕНИЕ в философию: Учебное пособие для вузов. // авт кол. Фролов И.Т. и др. – М.: Республика, 2004.– С. 42-58.

ИСТОРИЯ философии в кратком изложении. –М.: Мысль, 1991. – С.66-195.

ІСТОРІЯ філософії. Підручник / за ред. Ярошовця В.І. –К.: ПАРАПАН. 2002. – С. 53-125.

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ: Підручник //Бичко А.К., Бичко І.В., Табачковський В.Г. - К.: Либідь, 2001. – С. 17-50.

КАНКЕ В.А. Философия. Исторический и систематический курс: Учебник для вузов. – М., 2002. –С.21-51.

КРЕМЕНЬ В.Г., Ільїн В.В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції. – К.: Книга, 2005.- С. 72-125.

ПЕТРУШЕНКО В.Л. Філософія.-К.: Каравела, 2001.- С. 52-72.

ФИЛОСОФСКИЙ энциклопедический словарь. – М., 1994 /см. статьи «элеаты», «Гераклит», «Демокрит», «софисты», «скептицизм», «Эпикур», «стоицизм», «неоплатонизм».

ФІЛОСОФІЯ. Підручник. //За ред. Надольного І.Ф. -К.: Вікар, 2001. - С. 29-38.

ФІЛОСОФІЯ: Посібник для студентів вищих навчальних закладів /Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д., Чекаль Л.А. – К.: Академія, 2001. – С. 56-75.

Першоджерела:

АНТОЛОГИЯ мировой философии. В 4-х томах. Т.1, ч.1. – М.: Мысль, 1969. – С. 270-

271; 275-276; 326-327; 526-529.

МИР філософії. Книга для читання. В 2-х частинах. – М., 1991. -Ч.1. – С. 184-187; 190-192; 412-414; Ч. 2 - С. 232 - 234.

ФІЛОСОФІЯ Стародавнього Світу. Читанка з історії філософії.- К.: Довіра, 1992.- С. 123 - 125; 143-144; 155-156; 185-188.

ФІЛОСОФІЯ. ХРЕСТОМАТІЯ: Навч. посіб. // За ред. Дротянко Л.Г., Матюхіної О.А., Онопрієнка В.І. – К.: Вид-во Національного авіаційного університету, 2009. – С. 13-25.

Тема 3. ПРИЧИНИ ЗАРОДЖЕННЯ І РОЗВИТОК НІМЕЦЬКОЇ КЛАСИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ. ОСНОВНІ ІДЕЇ МАРКСИСТСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ.

1. Історичні та соціокультурні передумови формування класичної німецької філософії
2. «Критична філософія» І. Канта.
3. Система і діалектичний метод Г. Гегеля.
4. Антропологічний матеріалізм Л. Фейєрбаха.
5. Марксистська філософія: основні ідеї.

Основні терміни

Абсолютна ідея - надприродне, нічим не зумовлене духовне начало, «божественна думка», безособовий розум, які нібито породжують реальний матеріальний світ.

Антропологізм – філософська концепція, яка розглядає усі явища природи, суспільного життя й мислення залежно від властивостей і потреб людини.

Відчуження – філософська категорія, яка виражає перетворення людської діяльності та її наслідків у самостійну силу, що панує над людиною і ворожа їй.

Категоричний імператив – термін Канта для позначення безумовного веління моральної свідомості слідувати в поведінці законові: “дій так, щоб ти ніколи не ставився до людей тільки як до засобу, а завжди як до мети”.

Об’єктивність – це перетворення в процесі діяльності суб’єкта людських сил і здібностей з форми руху на форму предмета (тобто перетворення суб’єктивного на об’єктивне). **Розпроб’єктивність** – це використання людьми наслідків попередньої діяльності і освоєння надбань культури, підтримання і розвиток завдяки цьому їхнього фізичного буття, виробничих навиків і духовних здібностей.

Панлогізм – об’єктивно-ідеалістичне вчення, яке вважає мислення сутністю, першоосновою світу й ототожнює об’єктивну закономірність з системою логічних категорій.

Річ для нас – річ, як вона розкривається людиною в процесі діяльності і пізнання.

Річ у собі – те, що існує саме по собі, безвідносно і незалежно від людської практики і пізнання.

Трансцендентний – той, що лежить поза межами свідомості й пізнання.

Трансцендентальний (у філософії Канта) – той, що зумовлює можливість пізнання.

Трансцендентальний ідеалізм – назва, яку І. Кант дав своїй критичній філософії на відміну від проблематичного ідеалізму Р. Декарта (який ставив під сумнів існування зовнішніх речей) і догматичного ідеалізму Дж. Берклі (який вважав речі «комплексами відчуттів»).

Питання та завдання для самоконтролю

1. Чим відрізняється «докритичний» і критичний періоди інтелектуального розвитку І. Канта?
2. Охарактеризуйте основні положення теорії пізнання І. Канта.
3. Чим відрізняються теорії пізнання І. Канта і Г. Гегеля?

4. Чим відрізняються діалектика Геракліта, Г. Гегеля і К. Маркса?
5. Що таке абсолютна ідея і як вона, за Г. Гегелем, розвивається?
6. Філософія Л. Фейєрбаха виникла як опозиція до філософії Г. Гегеля. З нижченаведеного вислову Л. Фейєрбаха виявіть, по якій лінії він протиставляє свою точку зору гегелівській: «... суб'єктом нової філософії є... не абсолютний, тобто абстрактний дух, - словом, не розум в абстрактному сенсі, але дійсна і цільна людська істота... Іншими словами: нова філософія, розуміється, також спирається на розум, сутність якого зводиться до людської сутності, таким чином, спирається ні на той анонімний розум, що не має сутності, не має красок, але на розум, насичений людською кров'ю».
7. Чому Л. Фейєрбах називав свою філософію антропологією?
8. Покажіть, як К. Маркс у “Капіталі” застосував матеріалістично перероблену діалектику Г. Гегеля.
9. У чому криється різниця розуміння діяльності Г. Гегелем і К. Марксом?
10. Чому матеріалізм К. Маркса називають гуманістичним?
11. «Головний недолік, – каже К. Маркс, – усього попереднього матеріалізму – включаючи і фейєрбахівський – полягає в тому, що предмет, дійсність, чуттєвість береться тільки у формі об'єкта, або у формі споглядання”. Як тлумачити думку К. Маркса, що предмети повинні братися і як людська чуттєва діяльність, як практика, суб'єктивно?
12. У чому полягає матеріалістичне розуміння історії?
13. Охарактеризуйте основні види і функції практики.

Література

Основна

ВВЕДЕНИЕ В ФИЛОСОФИЮ: Учебное пособие для вузов. / авт кол. Фролов И.Т и др. – М.: Республика, 2004.– С. 78 – 92.

ВСТУП ДО ФІЛОСОФІЇ: Навчально-методичний посібник / Під ред. Г.І. Волинки. – К., 1993.

ГУРЕВИЧ П.С. Основы философии: Учебник. – М.: Гардарики, 2000. – 438с. КАНКЕ В.А. Философия. Исторический и систематический курс: Учебник для вузов. – М., 2002. – 344 с.

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ: Підручник / В.І. Ярошовець, І.В. Бичко, В.А. Бугров та ін. – К., 2002.

СПИРКИН А.Г. Философия: Учебник. - М., 2000. – 816 с.

ФІЛОСОФСЬКИЙ енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – 743 с. Статті: Гегель, Кант, Маркс, Фейєрбах, Фіхте, Шеллінг, Енгельс, Німецька класична філософія, Марксизм.

ФІЛОСОФСЬКИЙ словник. – К., 1973. – 600 с. – Статті: Гегель, Кант, Маркс, Фейєрбах, Фіхте, Шеллінг, Енгельс, Німецька класична філософія, Марксизм.

ФІЛОСОФІЯ: Навчальний посібник / Під ред. І.Ф. Надольного. К., 1997.

ФІЛОСОФІЯ: Посібник для студентів вищих навчальних закладів / Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д., Чекаль Л.А. – К.: Академія, 2001. – 576 с.

Першоджерела

АНТОЛОГІЯ мировой философии. В 4-х томах, 5 кн. – М.: Мысль, 1969-1972. – Т. 3. – С. 89-394.

КАНТ И. Критика чистого разума. Предисловие кл 2-му изд. Введение / О различии чистого и эмпирического знания // Кант И. Соч. в 6 т. - Т. 3. - М.: Мысль, 1964. - С. 11-19, 31-68.

ГЕГЕЛЬ Г.В.Ф. Энциклопедия философских наук. – Т. 1. Наука логики. – М.: Мысль, 1974. – С. 79-106.

- МАРКС К., *Энгельс Ф.* Немецкая идеология / Фрагмент з розділу «Фейербах» // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. – Изд-е 2-е. – Т. 3. – С. 15-49.
- МАРКС К. К критике политической экономии. Предисловие // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. – Изд-е 2-е. – Т. 13. – С. 6-9.
- МИР ФИЛОСОФИИ: Книга для чтения. В 2-х частях / Сост. П.С.Гуревич, В.И. Столяров. - М., Политиздат, 1991. - 1296 с.
- ФІЛОСОФІЯ. ХРЕСТОМАТІЯ: Навч. посіб. // За ред. Дротянко Л.Г., Матюхіної О.А., Онопрієнка В.І. – К.: Вид-во Національного авіаційного університету, 2009. – С.60-68.

Тема 4. ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ ЗАХІДНОЇ ФІЛОСОФІЇ ТА ЇЇ ОСНОВНІ ТЕЧІЇ.

1. Історичні та соціально-культурні передумови виникнення некласичної філософії.
2. Основні течії західної некласичної філософії кінця ХІХ - ХХ ст.:
  - «філософія життя»;
  - психоаналіз З.Фрейда та неофрейдизм;
  - філософська антропологія;
  - екзистенціалізм та його основні напрями;
  - позитивізм, його сутність та історичні форми;
  - релігійна філософія ХХ століття;
  - комунікативна філософія.

Основні терміни

Ірраціоналізм – вчення, згідно з яким основою світу є щось нерозумне (воля, інстинкт), а джерелом пізнання – інтуїція, почуття.

„Філософія життя” – напрям у некласичній філософії, представники якого проголосили життя (в біологічній, психічній формах) основним предметом філософії.

Волюнтаризм - філософська течія, яка проголошує основою світу волю, протиставляючи її розуму.

Філософська антропологія – філософський напрям, який виникає на початку ХХ століття та синтезує філософський, теологічний і науковий підхід у пізнанні людини.

Екзистенціалізм – суб’єктивістське вчення, в якому вихідні значення суцього (часовість, інша людина, річ) виводяться з існування (екзистенції) людини.

Позитивізм – філософський напрям, який єдиним джерелом істинного знання проголошує емпіричний досвід, заперечує пізнавальну цінність філософських знань.

Комунікація – максимально широкий термін, що окреслює людську взаємодію у світі. У сучасній філософії використовується передусім як ознака конструктивної взаємодії особистостей, соціальних страт, націй та етносів, яка розгортається на основі взаємної толерантності й порозуміння.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Якими були історичні умови формування західної некласичної філософії кінця ХІХ-ХХ століття?
2. Що сприяло появі „філософії життя” та назвіть її характерні риси?
3. Розкрийте сутність «ірраціоналізму» у філософії.
4. Розкрийте основні риси психоаналітичної філософії.
5. Прокоментуйте фундаментальні риси екзистенціалізму.
6. Що є істотним у людині згідно з концепцією М. Хайдеггера?
7. Прокоментуйте концепцію “комунікації” К. Ясперса. Яка теза лежить в основі цієї концепції?

8. Як вирішує проблему буття людини атеїстичний екзистенціалізм?
9. Як філософи-екзистенціалісти розуміють гуманізм? Що таке екзистенція?
10. Покажіть спільні та відмінні риси в концепціях “буття людини” М. Хайдеггера, К. Ясперса та Ж.-П. Сартра.
11. Якого значення набула філософія екзистенціалізму у вирішенні проблеми людини та суспільства? На які філософські течії сучасності вона вплинула?
12. Окресліть основні етапи становлення позитивістської філософії.
13. Назвіть основні риси релігійної філософії ХХ століття?

Література

Основна

ФІЛОСОФІЯ. Курс лекцій.: Навч. посібник // І.В.Бичко та ін. – К., 1991.
 ІСТОРІЯ філософії: Підручник. //А.К. Бичко, І.В.Бичко, В.Г. Табачковський, -К., 2001.
 ФІЛОСОФІЯ. Посібник //Є.М. Причепій, А.М. Черній та ін. – К., 2001.
 ЗАРУБІЖНА філософія ХХ століття. – К., 1993.
 Современная Западная философия. Словарь. – М.,1991.

Першоджерела:

БУБЕР М. Я и ТЫ. – М: Республика, 1993. - 247с.
 КАМЮ А. Миф о Сизифе. Эссе об абсурде //Сумерки богов. – М.: Политиздат, 1990, с.222-241, 305-318.
 НИЦШЕ Ф. Антихристианин // Сумерки богов. - М.: Политиздат, 1990.- с.17- 35. 75-93.
 САРТР Ж.-П. Буття і ніщо // Сучасна зарубіжна філософія: Хрестоматія. К., 1996. – с.112-182.
 САРТР Ж.-П. Экзистенциализм – это гуманизм //Сумерки богов. – М.: Политиздат, 1990. С.319-344.
 ТЕЙЯР ДЕ ШАРДЕН П. Феномен людини. Зарубіжна філософія ХХ століття. Читанка з історії філософії у 6-и книгах, книга 6. – К.: «Довіра», 1993. С.159-165.
 ФРОММ Э. Бегство от свободы /сб. пр. Э.Фромма „Догмат о Христе/ – М: Олимп, 1998. – 416 с.
 ФРОММ Э. Человек для себя. - Минск: Коллегиум, 1992. – 253с.
 ФРОММ Э. Анатомия человеческой деструктивности. – М: Республика, 1994. - 447с.
 ЯСПЕРС Карл Смысл и назначение истории. М. «Республика», 1994, с.420-455, 500-508.

Тема 5. ДІАЛЕКТИКА ТА МЕТАФІЗИКА. ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ, ЗАКОНИ, КАТЕГОРІЇ ДІАЛЕКТИКИ

1. Діалектика та її історичні форми.
2. Принципи і закони діалектики.
3. Категорії діалектики.

Основні терміни

Детермінізм – філософська концепція, що стверджує об’єктивну закономірність і причинну зумовленість усіх явищ природи, суспільства і мислення.

Діалектика – у первісному значенні – мистецтво полеміки, метод встановлення істини шляхом виявлення й подолання суперечностей у судженнях опонента; у сучасній філософії – вчення про найзагальніші закони розвитку природи, суспільства і мислення. Сутність діалектичного підходу полягає у пошуку джерела і рушійних сил розвитку, в поясненні його механізмів і спрямованості.

Діалектична суперечність – це взаємодія протилежних, але при цьому взаємозалежних властивостей, сторін, процесів у системі, які є джерелом і внутрішньою рушійною силою її розвитку.

Закон – внутрішній, необхідний, всезагальний, суттєвий, повторювальний, сталий зв'язок між предметами і процесами. Закон є одним із ступенів пізнання людиною єдності й взаємозв'язку явищ.

Категорії діалектики – найбільш загальні поняття, які належать не до окремих галузей, а до дійсності загалом.

Принцип – першооснова, базове положення, вихідний пункт, передумова певної концепції, теорії.

Розвиток – тип змін, який характеризується сходженням від нижчого до вищого, від простого до складного, від старого до нового якісного стану предмета, явища, процесу.

Система – сукупність, об'єднання взаємозв'язаних і розташованих у певному порядку елементів якого-небудь цілісного утворення.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Чи будь-які зміни можна назвати розвитком? Які критерії прогресивного розвитку Ви можете назвати?

2. В яких значеннях поняття «діалектика» застосовувалося в історії філософії? Зіставте зміст термінів «діалог», «дискусія», «діалектика».

3. Охарактеризуйте історичні форми діалектики та з'ясуйте чи відповідає її розвиток діалектичним законам.

4. Поясніть дію закону єдності й боротьби протилежностей та з'ясуйте, як він зв'язаний із законом заперечення заперечення.

5. Визначте зміст наступних понять: необхідне, фатальне, невідворотне. Чи є наведені поняття словами-синонімами?

Література:

Основна

АЛЕКСЕЕВ П.В., Панин А.В. Філософія: Учебник. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Велби, 2007. – С. 521-564.

ДАНИЛЬЯН О.Г., Тараненко В.М. Основи філософії. – Х.: Право, 2003. – С. 171-206.

КАСЬЯН В.І. Філософія: Навч. посіб. – К.: Знання, 2004. – С. 144-161.

СПИРКИН А.Г. Основы философии. – М.: Политиздат, 1988. – С. 154-255.

ФІЛОСОФІЯ: Учебник для вузов / Под ред. В.В. Миронова. – М.: Норма, 2005. – С. 477-496.

ФІЛОСОФІЯ: Навч. посіб. / За ред. Ю.В. Осічнюка. – К.: Атіка, 2003. – С. 357-436.

ФІЛОСОФІЯ: Навч. посіб. / За ред. І.Ф. Надольного. – К.: Вища шк., 2000. – С. 222-260.

Першоджерела

АНТОЛОГИЯ мировой философии: В 4-х т. Т.3. – М.: Мысль, 1969. – С. 89-394.

ГЕГЕЛЬ Г. Наука логики. В 3-х т. – М.: Мысль, 1972. – Т.3. – С. 296-299.

МИР философии: Книга для чтения. В 2-х т. / Под ред. П.С. Гуревича. – М.: Политиздат, 1991. – Т. 1. – С. 296-297, 387-398.

ФІЛОСОФІЯ. ХРЕСТОМАТІЯ: Навч. посіб. // За ред. Дротянко Л.Г., Матюхіної О.А., Онопрієнка В.І. – К.: Вид-во Національного авіаційного університету, 2009. – С.98 – 111.

Тема 6. ПРОБЛЕМА БУТТЯ У ФІЛОСОФІЇ. СТРУКТУРНІСТЬ БУТТЯ

1. “Буття” як філософська категорія. Єдність і структурність буття.

2. Категорія “матерія” у філософії. Сучасна наука про будову матерії.
  3. Рух, простір і час – атрибутивні властивості матерії.
- Соціальний простір та соціальний час як форми буття людей у культурі.

Основні терміни

Буття – філософська категорія, яка означає реальність у різноманітних її проявах. Співвідноситься з категоріями “сущє”, “сутність” та “існування”.

Матерія – філософська категорія, якою позначають об’єктивно існуючу реальність у нескінченній множині всіх її речей і явищ.

Простір – філософська категорія, якою позначають взаємне розташування тіл та їх конфігурацію. Одна з форм існування матерії.

Рух – філософська категорія, яка виражає мінливість об’єктивного світу і виступає способом існування матерії.

Субстанція – філософська категорія, яка означає дещо незмінне, що лежить в основі (речей, явищ і т.п.).

Час – філософська категорія, що означає тривалість існування матеріальних тіл. Одна з форм існування матерії.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Порівняйте визначення буття у класичній та некласичній філософії.
2. Чи можна ототожнювати слова “бути” та “існувати”? Поясніть свою точку зору.
3. Які модуси буття визначає М.Хайдеггер?
4. Поясніть наступний вислів Д.Дідро: “Щоб уявити собі рух, треба поза існуючою матерією уявити силу, яка на неї діє”.
5. Розкрийте ієрархію рівнів організації матерії.
6. Покажіть взаємозв’язок, матерії, руху, простору та часу.
7. Чому соціальний простір і соціальний час є формами буття людей у культурі?

Література:

Основна:

ПРАКТИКУМ З ФІЛОСОФІЇ: Навч. посібн. / Л.Г.Дротянко, О.А.Матюхіна, В.Г.Вдовиченко та ін. – К.: Книжкове видавництво НАУ, 2006. – С.120-133.

ФІЛОСОФІЯ: Підручник / І.В. Бичко, І.В. Бойченко, ін. – К., 2001. – С. 143-161.

ФІЛОСОФІЯ: Посібник для студентів вищих навчальних закладів /Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д., Чекаль Л.А. – К.: Академія, 2001. – С. 258-291.

КАНКЕ В.А. Философия. Исторический и систематический курс: Учебник для вузов. – М.: Логос, 2002. – С. 153-225.

ВВЕДЕНИЕ в философию: Учебное пособие для вузов / Фролов И.Т. и др. – М.: Республика, 2004. – С.339-390.

ФІЛОСОФІЯ: Навчальний посібник / За ред. І.Ф. Надольного. – К.: Вікар, 1997. – С. 186-200.

Першоджерела:

АРИСТОТЕЛЬ. Метафизика // Соч. в 4-х т. – Т. 1. – М.: Мысль, 1975. – С. 73-82.

ХАЙДЕГГЕР М. Бытие и время. – М.: Ad Marginem, 1996. – С. 160-166.

МИР философии. Книга для чтения. – М., 1991. – Т.1. С.184-190; 196-197; Т.2. – С.74-75.

ПРИГОЖИН И. Философия нестабильности // Вопросы философии. – 1991. – № 6.

ФІЛОСОФІЯ. ХРЕСТОМАТІЯ: Навч. посіб. // За ред. Дротянко Л.Г., Матюхіної О.А., Онопрієнка В.І. – К.: Вид-во Національного авіаційного університету, 2009. – 5-12.

Тема 7. ЛЮДИНА ТА ЇЇ БУТТЯ ЯК ПРЕДМЕТ ФІЛОСОФСЬКОГО ОСМИСЛЕННЯ

1. Проблема антропосоціогенезу
2. Єдність біологічного і соціального в людині
3. Проблема сенсу життя людини.

Основні терміни

Воля – властивість свідомості, що регулює і мотивує поведінку людей; цілеспрямованність на виконання тих або інших дій з свідомим здійсненням вибору і прийняттям рішень.

Волюнтаризм (лат.voluntus –воля)- діяльність людини на основі власних бажань, волі без врахування об'єктивних обставин і законів.

Індивід – людина як одиничний представник людського роду, "один з собі подібних", безвідносно до її неповторних рис та здібностей.

Індивідуальність - самобутній спосіб буття конкретної людини, в неповторності природних задатків і їх реалізації в діяльності, визначеної рамками соціального буття. Єдність унікальних і універсальних властивостей людини, що формуються в процесі діалектичної взаємодії спадкових якостей, особистих властивостей і набутих соціальних рис і властивостей.

Людина – біосоціальна істота виду *Homo sapiens*, суб'єкт пізнання і історичного процесу, розвитку культури як "другої природи" на Землі; що відокремилась від інших, пов'язаних з нею форм життя завдяки здатності виробляти знаряддя праці, яка має мову, мислення, свідомість.

Сенс буття – філософське поняття, що означає мету людського буття, процес реалізації потенціалу особи, її здібностей у вільно обраному напрямі, що дає людині почуття щастя.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Який є специфічно людський спосіб самоутвердження в світі?
2. Чи є людина лише соціальною істотою? Яке місце в людській сутності займає біологічний фактор? Обґрунтуйте свою позицію.
3. Чи згодні Ви з наведеним нижче твердженням П. Тейяра де Шардена? Що виділяє філософ – біологічне чи соціальне в людині?

„А, по-друге, як би не захоплювала нас проблема походження людини, навіть вирішена детально, вона не вирішила б проблеми людини. ...

Щоб охопити дійсно космічний розмах феномену людини, треба було би простежити її коріння через життя, до перших покровів навколо Землі. Але якщо ми хочемо зрозуміти специфічну природу людини і розгадати її таємницю, то немає іншого методу, як простежити, що рефлексія вже дала і що вона віщує попереду.”

П. Тейяр де Шарден.

4. Прочитайте наведений нижче уривок і поясніть, які особливості буття людини в світі підкреслив Піко делла Мірандола.

"Тоді Бог погодився з тим, що людина творіння невизначеного образу і, поставивши її в центрі світу, сказав: " Не даємо тобі, о Адаме, ні свого місця, ні певного образу, ні визначеного обов'язку, щоб і місце, і обов'язок ти отримав за власним бажанням, згідно своїй волі та своєму рішення. Образ інших створінь визначено в межах встановлених нами законів. Ти ж, не скований жодними межами, встановиш свій образ по своєму рішення, у владу якого я тебе віддаю"

Піко делла Мірандола.

5. Прочитайте наведений нижче уривок Ж.П. Сартра і поясніть, як він розумів свободу людини.

„ Свобода людини передує її сутності, вона є умова, завдяки якій остання стає можливою, сутність буття людини підвішена в її свободі. Таким чином те, що ми називаємо „свободою” невід’ємно від буття „людською реальністю”

Ж.-П. Сартр

6. Покажіть різницю у змісті понять "індивід", "індивідуальність". "особистість".

7. Хто з філософів Античності вперше звернув особливу увагу на осмислення проблеми людини? В чому полягали особливості його підходу до людини?

8. Поясніть, у чому полягає взаємозв’язок проблеми сенсу життя і основного питання філософії.

Література

Основна:

ВВЕДЕНИЕ в философию: Учебное пособие для вузов. / авт кол. Фролов И.Т и др. – М.: Республика, 2004.– С. 406-428, 572-580.

КАНКЕ В.А. Философия. Исторический и систематический курс: Учебник для вузов. – М., 2002. – С. 153-225.

ПЕТРУШЕНКО В.Л. Філософія. Навч. Посібник. – К.,: «Каравела», 2002.- С.311-344.

ФІЛОСОФІЯ: Підручник /І.В. Бичко, І.В. Бойченко, ін. - К., 2001. – С. 111-142.

ФІЛОСОФІЯ. Підручник. За ред. Надольного І.Ф. -К.: Вікар, 2001. - С.

ФІЛОСОФІЯ: Посібник для студентів вищих навчальних закладів /Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д., Чекаль Л.А. – К.: Академія, 2001. – С. 336-363.

Першоджерела:

МИР философии. Книга для чтения. – М.: Изд. полит. лит., 1991. – Т.2. – С. 12-19, 33-36, 74-75, 108-114, 262-271.

СУМЕРКИ БОГОВ. – М.: Изд. полит. литература, 1989.- С. 19-20, 323-324,341.

СУЧАСНА ЗАРУБІЖНА ФІЛОСОФІЯ. Течії і напрями. Хрестоматія.- К.: Ваклер,1996.- С. 161-167.

ЧЕЛОВЕК. Мыслители прошлого и настоящего о его жизни, смерти и бессмертии /Сост. И.Т.Фролов. - М.:Политиздат, 1995. – С. 130-133; 220-222; 282-286.

ЭНГЕЛЬС Ф. Роль труда в процессе превращения обезьяны в человека.- Маркс К., Энгельс Ф. Соч. Т. 20.- С. 486-495.

ТЕЙЯР ДЕ ШАРДЕН. Феномен человека.- М.: Изд. полит. лит. 1987.- С. 143-146, 150-154.

ФІЛОСОФІЯ. ХРЕСТОМАТІЯ: Навч. посіб. // За ред. Дротянко Л.Г., Матюхіної О.А., Онопрієнка В.І. – К.: Вид-во Національного авіаційного університету, 2009. – С.123 – 134.

Тема 8. ВЧЕННЯ ПРО СВІДОМІСТЬ У МАТЕРІАЛІСТИЧНІЙ, ІДЕАЛІСТИЧНІЙ ТА РЕЛІГІЙНІЙ ФІЛОСОФІЇ.

1. Проблеми свідомості в історії філософії.
2. Роль діяльності, спілкування та мовлення у формуванні й розвитку свідомості.
3. Структура свідомості. Свідоме та несвідоме.
4. Свідомість і самосвідомість.

Основні терміни

Свідомість – специфічний прояв духовної життєдіяльності людини, пов'язаний із пізнанням, яке робить відомим (свідомим), знаним зміст реальності, що набуває предметно-мовної форми знання.

Ідеальне – філософська категорія для позначення нематеріальної, суб'єктивно-духовної природи свідомості, це образ об'єктивної реальності в формах діяльності людини, в формах її свідомості і волі.

Відображення – властивість матеріальних об'єктів змінюватися під впливом взаємодії між собою і зберігати зміни, які виникають, у специфічних формах: знаках, відбитках, структурних перетвореннях тощо.

Самосвідомість – усвідомлення індивідом своєї природної, інтелектуально-духовної, особистісної специфіки, національної і професійної приналежності, місця в системі суспільному виробництва і суспільних відносин. Специфіка самосвідомості полягає в тому, що вона виражає сутність внутрішнього світу особистості, опосередковане відношення суб'єкта до об'єктивного світу через безпосереднє відношення до самого себе.

Суспільна свідомість – духовна сторона історичного процесу, не просто сукупність індивідуальних свідомостей, а цілісне духовне явище, що має певну внутрішню структуру і включає різноманітні рівні (теоретичну і повсякденну свідомість, ідеологію і суспільну психологію) і форми свідомості (політичну і правову свідомість, мораль, релігію, мистецтво, філософію, науку).

Мислення – інформаційна діяльність, яка за допомогою абстрагування, міркувань і типізації даних про світ явищ розкриває їх необхідні зв'язки, закономірності, тенденції розвитку. Мислення виходить за межі емпіричного споглядання, пов'язане з моделюванням можливих ситуацій і тому здатне до планування дій та передбачення їх наслідків.

Розсудок і Розум – дві основні стадії пізнання: на першій об'єкти розкладаються на складові частини, сторони, моменти для їх детального освоєння; на другій вони об'єднуються, систематизуються на основі певного принципу.

Мова – суспільний продукт, що виробляється колективом для забезпечення потреб у комунікації і зберігається в пам'яті членів колективу, а також у текстах, побудованих засобами даної мови, це матеріальна форма здійснення процесу мислення.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Проаналізуйте роль несвідомого в природі людини, використавши наведені міркування сучасного філософа В.О. Канке (*Канке В.А. Філософія: Учебное пособие для студентов высших и средних специальных учебных заведений.*— М.: Логос, 2001. — С. 137–138): «Головна ідея Фрейда була досить простою: людина – істота еротична. Глибинна сутність людини – сексуальний потяг – лібідо (пізніше Фрейд буде багато розмірковувати про два головних інстинкти – ерос та інстинкт смерті – танатос). Цей потяг приходить у конфлікт зі свідомістю, яка змушена реагувати на оточуюче соціальне середовище з його численними заборонами. Сексуальні потяги витискуються зі свідомості, вони стають несвідомими, виявляючись у сновидіннях, в різноманітних нераціональних діях, в неврозах. Шлях позбутися від неврозів – це аналіз психіки, спочатку виявляють несвідоме (це робить кваліфікований лікар-психіатр), а потім, якщо пацієнт здатний на це, несвідоме переводиться у свідомість. Воно перестає існувати, зникає джерело хворобливих неврозів. Але ніхто і ніколи не позбавить людину від несвідомого повністю, тому що у своїх підвалинах людина є істота не свідомою, а несвідомою. Домінує саме останнє. Так вважать фрейдисти. Далеко не всі з ними згодні».

2. З'ясуйте, яку роль відіграє в житті людини мова.

3. Поясніть, що означає “мислити абстрактно” і “мислити конкретно”.

4. Обґрунтуйте твердження Г. Гегеля, що “істиною свідомості є самосвідомість” (Гегель Г. В. Ф. Энциклопедия философских наук. – Т. 3. Феноменология духа. – М.: Мысль, 1977. – С. 233).

5. Скажіть, чи може сформуватися свідомість у сліпоглухонімих дітей, якщо сформувати у них навички предметно-практичної діяльності.

6. Поясніть, чим відрізняється мова жестів від вербальної мови.

7. Обґрунтуйте твердження І. Канта: “Якщо з емпіричного пізнання виключити будь яке мислення (через категорії), то не залишиться ніякого знання про той чи інший предмет, тому що за допомогою лише одних наочних уявлень ніщо не осмислюється...” (Кант І. Критика чистого розуму. – СПб., 1993. – С.188-189).

Література

Основна

ФІЛОСОФІЯ: Підручник /І.В. Бичко, І.В. Бойченко, ін. - К., 2001. – С. 143-161.

ФІЛОСОФІЯ: Посібник для студентів вищих навчальних закладів /Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д., Чекаль Л.А. – К.: Академія, 2001. – С. 317-335.

ФІЛОСОФІЯ. Навчальний посібник / І.Ф. Надольний, В.П. Андрущенко, І.В. Бойченко, В.П. Розумний та ін. / за ред. І.Ф. Надольного. – К., 2001. – 457 с.

Першоджерела:

ГЕГЕЛЬ Г.В.Ф. Кто мыслит абстрактно?// Работы разных лет. В 2-х т.-Т.1-М.: Мысль,1970.-389-394.

ГЕГЕЛЬ Г.В.Ф. Энциклопедия философских наук. Т. 3. Феноменология духа. – М.: Мысль, 1977. – С. 218-250.

КАНТ И. Критика чистого разума – С-Пб.: «ТАЙМ-АУТ», 1993. – С.188-189.

ФРЕЙД З. Психология бессознательного. - М., 1989. – С. 425-439.

ЭНГЕЛЬС Ф. Роль труда в процессе превращения обезьяны в человека.- Маркс К., Энгельс Ф. Соч. Т. 20.- С. 486-489.

ФІЛОСОФІЯ. ХРЕСТОМАТІЯ: Навч. посіб. // За ред. Дротянко Л.Г., Матюхіної О.А., Онопрієнка В.І. – К.: Вид-во Національного авіаційного університету, 2009. – С.135 .

ЮНГ К. Об архетипах коллективного бессознательного // Вопросы философии. – 1988. – № 1.

ТЕМА 9. ПІЗНАННЯ СВІТУ ЯК ПРЕДМЕТ ФІЛОСОФСЬКОГО АНАЛІЗУ. СУБ'ЄКТ ТА ОБ'ЄКТ ПІЗНАННЯ ТА ЇХ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК.

1. Співвідношення пізнання та освоєння світу. Об'єкт і суб'єкт пізнання, їх діалектичний зв'язок.

2. Гносеологія та епістемологія.

3. Повсякденне та наукове пізнання.

Основні терміни

Гносеологія – філософське вчення, в якому досліджується пізнавальний процес із точки зору співвідношення суб'єкта і об'єкта пізнання, аналізується проблема істини та її критеріїв, вивчаються форми і методи пізнавальної діяльності. Традиційно, гносеологію визначають як теорію пізнання.

Епістемологія – філософське вчення, в якому вивчається будова, структура, розвиток і функціонування знання. Основні проблеми епістемології зосереджуються навколо аналізу опозиції «об'єкт – знання». Інколи термін «епістемологія» ототожнюють із терміном «гносеологія».

Знання – отримана у певний спосіб (метод), соціально значима інформація, яка є упорядкованою та оформленою відповідно до деяких норм.

Об'єкт пізнання – те, на що спрямована активність суб'єкта пізнання (людини).

Освоєння – це духовно-теоретичне, духовно-практичне та матеріально-практичне осмислення та перетворення світу, виражені у формі міфів, мистецтва, філософії, науки тощо, а також у відповідних формах діяльності.

Пізнання – процес отримання знань; діяльність суб'єкта пізнання, спрямована на здобуття обґрунтованих знань про світ.

Суб'єкт пізнання – носій діяльності, свідомості й пізнання. Зазвичай, суб'єктом пізнання виступає людина.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Всесвіт є безкінечним і людина ніколи не зможе пізнати його до кінця. Чи впливає звідси, що світ непізнаваний?

2. Зіставте зміст термінів «знання» та «інформація». Чи погоджуєтесь Ви з думкою, що основною цінністю сучасного суспільства є наукове знання?

3. Розкрийте діалектичний зв'язок суб'єкта і об'єкта в процесі наукового пізнання.

4. Яке поняття є ширшим за обсягом: «гносеологія» чи «епістемологія»? Відповідь поясніть.

Література:

Основна

АЛЕКСЕЕВ П.В., Панин А.В. Філософія: Учебник. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Велби, 2007. – С. 183-234, 242-245, 261-284.

ВВЕДЕНИЕ в философию: Учеб. пособие для вузов / Под ред. Фролова И.Т. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Республика, 2003. – С. 452-472.

ПРИЧЕПІЙ Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д., Чекаль Л.А. Філософія: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Академія, 2001. – С. 292-316.

ФИЛОСОФИЯ: Учебник для вузов / Под ред. В.В. Миронова. – М.: Норма, 2005. – С. 555-632.

ФІЛОСОФІЯ: Навчальний посібник / Під ред. Надольного І.Ф. – К.: Вікар, 1997. – С.261-335.

Першоджерела

ГЕГЕЛЬ Г. Феноменология духа. – М.: Наука, 2000. – С. 19-24, 29-36.

ГЕЙЗЕНБЕРГ В. Шаги за горизонт. – М.: Прогресс, 1987. – С. 328-342.

МИР философии: Книга для чтения. В 2-х т. / Сост. П.С. Гуревич и др. – М.: Политиздат, 1991. – Т.1. – С. 479-484, 486-494, 499-500, 530-531, 616-624, 658-659.

ПОПЕР К. Объективное знание. Эволюционный подход. Пер. с англ. – М.: Эдиториал УРСС, 2002. – С. 108-109, 116-120.

ФІЛОСОФІЯ. Хрестоматія: Навч. посіб. // За ред. Дротянко Л.Г., Матюхіної О.А., Онопрієнка В.І. – К.: Вид-во Національного авіаційного університету, 2009. – С.146 – 151.

ТЕМА 10. РІВНІ, ФОРМИ І МЕТОДИ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ. ІНТУІЦІЯ І ТВОРЧІСТЬ.

ПРОБЛЕМИ ІСТИНИ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ.

1. Поняття методу і методології, їх співвідношення.
2. Методи і форми наукового пізнання.

3. Істина як ідеал і мета пізнання.

Основні терміни

Істина – відповідність людських знань дійсності. Істина фіксує об'єктивний зміст знання, а також визначає межі його застосування. В класичній теорії пізнання розглядається діалектика абсолютної та відносної істини.

Метод – спосіб побудови й обґрунтування істинності знання; сукупність прийомів (алгоритм) теоретичного чи практичного освоєння дійсності. В науці під методом розуміють шлях наукового дослідження, який охоплює цілісну систему операцій, правил і норм наукового пошуку.

Методологія – вчення про методи дослідження, а також способи організації теоретичної й практичної діяльності людини. Розрізняють філософську, загальнонаукову методологію та методологію конкретних наук.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Відомо, що в процесі пізнання одні теорії змінюються іншими, хоча предмет дослідження залишається тим самим. Які закономірності пізнавального процесу характеризує це явище?

2. Проаналізуйте наступні висловлювання. Яке з них, на Ваш погляд, можна прийняти як визначення? Відповідь поясніть.

- а) істина – це логічно несуперечливе знання про світ;
- б) істина – це знання, яке відповідає чуттєвим даним;
- в) істина – це очевидний факт;
- г) істина – це відповідність знань дійсності.

3. Спираючись на приклади з історії науки, опишіть співвідношення між абсолютною та відотною істинами? Чи погоджуєтесь Ви з тезою, що істина завжди є конкретною?

4. Назвіть методи емпіричного й теоретичного пізнання. Чим методи пізнання відрізняються від засобів пізнання та форм знання?

Література:

Основна

ВВЕДЕНИЕ в философию: Учеб. пособие для вузов / Под ред. Фролова И.Т. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Республика, 2003. – С. 452-472.

КАНКЕ В.А. Философия. Исторический и систематический курс: Учебник для вузов. – М.: Логос, 2002. – С. 167-193.

СПИРКИН А.Г. Философия: Учебник. – 2-е изд. – М.: Гардарики, 2002. – С. 378-474.

ФИЛОСОФИЯ: Учебник для вузов / Под ред. В.В. Миронова. – М.: Норма, 2005. – С. 555-632.

ФІЛОСОФІЯ: Навчальний посібник / Під ред. Надольного І.Ф. – К.: Вікар, 1997. – С.261-335.

Першоджерела

ГАДАМЕР Г.-Г. О круге понимания // Актуальность прекрасного. – М.: Искусство, 1991. – С. 72-91.

КУАЙН У. Слово и объект. Пер. с англ. – М.: Логос, 2000. – 386 с. (§ 1.5-1.6).

ПОПЕР К. Объективное знание. Эволюционный подход. Пер. с англ. – М.: Эдиториал УРСС, 2002. – С. 108-109, 116-120.

ФЕЙЕРАБЕНД П. Против методологического принуждения. – М.: Наука, 1986. – С. 127-135.

ФІЛОСОФІЯ. Хрестоматія: Навч. посіб. // За ред. Дротянко Л.Г., Матюхіної О.А., Онопрієнка В.І. – К.: Вид-во Національного авіаційного університету, 2009. – С.150 – 156.

Тема 11. СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ, ЇЇ ПРЕДМЕТ ТА ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ

1. Предмет і структура соціальної філософії. Специфіка суспільного буття.
2. Структурованість соціальної системи.
3. Історична періодизація суспільного розвитку.

Основні терміни

Основні сфери суспільного життя – це основні форми життєдіяльності соціального організму. До них належать матеріальна, соціально-політична, духовна та культурно-побутова сфери.

Предмет соціальної філософії – дослідження найбільш загальних засад виникнення, функціонування та розвитку суспільства.

Суспільне буття – матеріальний природно-історичний процес, де природні умови перетворюються на суспільні.

Суспільна свідомість – духовний бік історичного процесу, цілісне духовне явище, що включає різні форми свідомості.

Суспільні відносини – різноманітні зв'язки, які виникають між суб'єктами соціальної взаємодії й характеризують суспільство або спільноту, до яких входять дані суб'єкти як цілісність.

Суспільство – система конкретно-історичних форм соціальної діяльності людей, їхніх груп.

Соціальна структура суспільства – усталені взаємозв'язки та взаємодія людей, їхніх груп у суспільстві, конкретно-історичне вираження системи суспільних відносин як продукту соціальної діяльності людини, груп людей.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Назвіть характерні риси класичного підходу до осмислення суспільства.
2. Охарактеризуйте сучасні основні підходи до розуміння суспільства.
3. Доведіть, що суспільство є системою, яка самоорганізується та саморозвивається.
4. Охарактеризуйте два основні різновиди класичного підходу, представлені поглядами Г. Гегеля і К. Маркса.
6. Доведіть, що соціальна група є основною структурною одиницею суспільства.

Література:

Основна:

ФІЛОСОФІЯ: Підручник /І.В. Бичко, І.В. Бойченко, ін. - К., 2001. - Розділ 4.

ФІЛОСОФІЯ: Природа, проблематика, класичні розділи: Навч.посіб./ В.П. Андрущенко, Г.І Волинка, Н.Г. Мозкова та ін. За ред. Г.І. Волинки. – К.: Каравела, 2009. – 368 с.

ФІЛОСОФІЯ: Посібник для студентів вищих навчальних закладів /Причепій СМ., Черній А.М., Гвоздецький В.Д., Чекаль Л.А. - К.: Академія, 2001.- С. 420-451.

ФІЛОСОФІЯ: Світ людини. Курс лекцій: Навч. Посібник / В.Г. Табачковський, М.О. Булатов, Н.В. Хамітов та ін. – К.: Либідь, 2003. – 432 с.

ВВЕДЕНИЕ в философию: Учебное пособие для вузов. / авт кол. Фролов И.Т и др. -М.: Республика, 2004.- С.504-514.

ГЕРАСИМЧУК А.А., Тимошенко З.І. Курс лекцій з філософії: Навч.посіб. – К.: Вид-во Європ. Ун-ту, 2007. – 422 с. Бібліогр.: с. 415-418.

ГУБАР О.М. Філософія: інтерактивний курс лекцій: Навч.посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007–416 с.

КАНКЕ В.А. Философия. Исторический и систематический курс: Учебник для вузов. - М., 2002.-С. 226-240.

Першоджерела:

ОРТЕГА-И-ГАССЕТ Х. Восстание масс // Эстетика. Философия культуры. - М.: Искусство, 1991.

ХАЙЕК Ф.А. Дорога к рабству//Вопр. филос., 1990, №11-12.

Тема 12. КУЛЬТУРА ЯК СИМВОЛІЧНИЙ СВІТ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ. МАТЕРІАЛЬНА КУЛЬТУРА СУСПІЛЬСТВА ТА ЇЇ СТРУКТУРА

1.Поняття культури у філософії. Культура як символічний світ людського буття:

- а) культура як «друга природа»;
- б) походження і сутність символів, їх роль у культурі.

2. Матеріальна культура та її структура

- а) поняття і структура способу виробництва. Діалектика продуктивних сил та виробничих відносин;
- б) сутнісні риси інформаційного суспільства.

Основні терміни

Виробничі відносини – суспільні відносини між людьми, що виникають в процесі виробництва, обміну, розподілу матеріальних та духовних благ. Зумовлюються продуктивними силами.

Культура - сукупність матеріальних та духовних цінностей, вироблених людством протягом усієї історії, а також сам процес виробництва, розподілу та споживання матеріальних і духовних цінностей, що спрямований на повне виявлення і розвиток сутнісних сил людини.

Матеріальне виробництво - процес трудової діяльності людей, які за допомогою відповідних засобів здійснюють перетворення природи з метою створення матеріальних благ, спрямованих на задоволення людських потреб.

Праця - матеріальна, предметно-практична діяльність людей з метою перетворення і освоєння природних та суспільних сил для задоволення людських потреб.

Продуктивні сили – знаряддя, засоби виробництва, самі люди, які приводять їх у рух і здійснюють виробництво. Сукупність знарядь і предметів праці становить засоби виробництва. Головний елемент продуктивних сил – люди як суб'єкт праці, діяльність яких спрямована на предмет праці.

Символ (від грецького *symbolon* – знак, ознака) – в найзагальнішому вигляді – поняття, що фіксує здатність матеріальних речей, подій, також життєвих образів виражати ідеальний зміст, відмінний від їх безпосереднього.

GPI - (Genuine Progress Indikator- Індикатор Справжнього Прогресу) Розроблений у 1995 році організацією Redefining Progress. Дає можливість оцінити реальний суспільний прогрес на основі врахування економічних, соціокультурних, екологічних аспектів розвитку суспільства, неринкових видів діяльності.

Питання і завдання для самоконтролю

1. Як Ви розумієте вираз: „Культура є людським способом включення в універсум”?
2. Розкрийте діалектичний взаємозв'язок продуктивних сил і виробничих відносин.
3. Прочитайте наведену нижче цитату і поясніть, чому К. Маркс вважає, що продуктивні сили визначають форму суспільства. Чи згодні Ви з цією точкою зору?

”Що ж таке суспільство, яка б не була його форма? Продукт взаємодії людей. Чи люди вільні у виборі тієї чи іншої суспільної форми? Аж ніяк. Візьміть визначений ступінь розвитку продуктивних сил людей, і ви отримаєте визначену форму обміну і споживання. Візьміть певний ступінь розвитку виробництва і споживання, і ви отримаєте певний суспільний лад, певну організацію станів чи класів – словом, певне громадянське суспільство. Візьміть певне громадянське суспільство і ви отримаєте певний політичний лад, який є лише офіційним виразом громадянського суспільства.”

К.Маркс

4. Прочитайте уривок із твору А. Печчеї і поясніть, у чому він вбачає суперечливість результатів науково-технічного прогресу.

„Наукова революція, що прийшла за нею, повсюдно поширила наукові методи і підходи, надзвичайно поширила наші знання про найрізноманітніші процеси і явища фізичного світу, однак вона не дала людині мудрості. Що ж стосується технічної революції, то саме вона – за всіх матеріальних добродійств, які вона обрушила на людину – як раз і стала головним джерелом її внутрішньої кризи.”

А. Печчеї.

Література

Основна:

ВВЕДЕНИЕ в философию: Учебное пособие для вузов. / авт кол. Фролов И.Т и др. – М.: Республика, 2004.– С.485-495; 514-537.

ГУРЕВИЧ П.С. Основы философии: Учебник. – М.: Гардарики, 2000. – С. 346-412.

ФІЛОСОФСЬКИЙ ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИЙ СЛОВНИК.- К.:Абрис,2002.- Статті: «Культура», «Символ», «Суспільне буття і Суспільна свідомість», «Праця», «Тюфлер Є.», «Белл Д.»

КАНКЕ В.А. Философия. Исторический и систематический курс: Учебник для вузов. – М., 2002. – С. 226-240.

ФІЛОСОФІЯ: Підручник /І.В. Бичко, А.К. Бичко, ін. - К., Либідь, 1993. – С. 515-528.

ФІЛОСОФІЯ. Підручник. За ред. Надольного І.Ф. -К.: Вікар, 2001. - С. 326-345

ФІЛОСОФІЯ: Посібник для студентів вищих навчальних закладів /Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д., Чекаль Л.А.-К.,Академвидав,2005-С.368-391, 513-529.

Першоджерела:

ПЛАТОН. Государство // Платон. Филеб, Государство, Тимей, Критий.- М.: Мысль, 1999.- С. 188-191.

СУМЕРКИ богов. М.: Изд. политич. литературы.- 1989.- С.95-97,104.

ФІЛОСОФІЯ. ХРЕСТОМАТІЯ: Навч. посіб. // За ред. Дротянко Л.Г., Матюхіної О.А., Онопрієнка В.І. – К.: Вид-во Національного авіаційного університету, 2009. – С.169 -180.

ХАЙЕК Ф.А. Дорога к рабству. \\Вопр. философии,1990,№11-12.

Тема 13. СПЕЦИФІКА ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ СУСПІЛЬСТВА ТА ЇЇ СТРУКТУРА. ПОНЯТТЯ «МАСОВА КУЛЬТУРА» І «ЕЛІТАРНА КУЛЬТУРА»

1. Духовна культура суспільства та її структура:
  - а) специфіка духовного виробництва і духовної культури
  - б) суспільна свідомість та її структура

2. Поняття «масова культура», «елітарна культура», «антикультура» та їх співвідношення.

Основні терміни

Духовні відносини – це відносини, в які вступають люди з приводу духовних цінностей (ідей, наукових теорій, традицій, звичаїв, релігійних вірувань, витворів мистецтва, моральних норм і т.д.).

Духовне виробництво – діяльність, яка породжує ідеї, що втілюються в життя в процесі матеріального виробництва. Це частина духовного життя суспільства, зв'язана з виробництвом духовних цінностей, які задовольняють, духовні інтереси суспільства і окремих людей.

Суспільна свідомість - сукупність ідей, теорій, поглядів, уявлень, почуттів, вірувань, емоцій людей, настроїв, у яких відбивається природа, матеріальне життя суспільства і вся система суспільних відносин.

Питання і завдання для самоконтролю

1. Назвіть основні елементи духовного життя суспільства.
2. Прочитайте наведений нижче уривок і поясніть, у чому Е. Кассіпер вбачає єдність духовної культури.
„Немає сумніву, що людську культуру утворюють різні види діяльності, які розвиваються різними шляхами, переслідуючи різні цілі. Якщо ми самі задовольняємось спогляданням результатів цих видів діяльності – міфами, релігійними ритуалами чи віруваннями, творами мистецтва, науковими теоріями, то привести їх до одного знаменника виявляється неможливим. Філософський синтез, однак, означає щось інше. Тут ми бачимо не єдність наслідків, а єдність дій, не єдність продуктів, а єдність творчого процесу.”
Е. Кассіпер
3. Чи сприяє розвитку суспільства і особи масова культура?

Література

Основна:

- ВВЕДЕНИЕ в философию: Учебное пособие для вузов. / авт кол. Фролов И.Т и др. – М.: Республика, 2004.– С.491--495.
- ГУРЕВИЧ П.С. Основы философии: Учебник. – М.: Гардарики, 2000. – С. 346-412.
- ФІЛОСОФСЬКИЙ ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИЙ СЛОВНИК.- К.:Абрис,2002.- Статті: «Масова культура», «Символ», «Еліта», «Суспільне буття і Суспільна свідомість».
- ФІЛОСОФСЬКИЙ СЛОВНИК СОЦІАЛЬНИХ ТЕРМІНІВ –під ред. Андрущенко В.П.- К- Х.: Корвін, 2002 – « Духовна культура», «Масова культура», «Масова свідомість».
- КАНКЕ В.А. Философия. Исторический и систематический курс: Учебник для вузов. – М., 2002. – С. 226-240.
- СПИРКИН А.Г. Философия. Учебник. – М.: Гардарики,2003- С.637-701.
- ФІЛОСОФІЯ: Підручник /І.В. Бичко, І.В. Бойченко, ін. - К.,Либідь, 1993 – С. 528-542.
- ФІЛОСОФІЯ. Підручник. За ред. Надольного І.Ф. -К.: Вікар, 2001. - С. 367-385.
- ФІЛОСОФІЯ: Підручник для студентів вищих навчальних закладів /Кремень В.Г. Горлач М.І.-Харків, Прапор, 2004 - С.629-659.

Першоджерела:

- ПЛАТОН. Государство // Платон. Филеб, Государство, Тимей, Критий.- М.: Мысль, 1999.- С. 188-191.
- СУМЕРКИ богов. М.: Изд. политич. литературы.- 1989.- С.95-97,104.

ФІЛОСОФІЯ. ХРЕСТОМАТІЯ: Навч. посіб. // За ред. Дротянко Л.Г., Матюхіної О.А., Онопрієнка В.І. – К.: Вид-во Національного авіаційного університету, 2009. – С.169 -180.
ХАЙЕК Ф.А. Дорога к рабству. // Вопр. философии, 1990, №11-12.

Тема 14. ПОЛІТИЧНА СФЕРА СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО І ДЕРЖАВА.

1. Політика та політична система суспільства. Структура політики.
2. Держава як основний політичний інститут.
3. Правова держава та громадянське суспільство.

Основні терміни

Політика – це сфера діяльності, пов'язана з відношеннями між різноманітними соціальними спільнотами, в центрі яких стоїть проблема завоювання, утримання і використання державної влади.

Політична система суспільства – це система державних і недержавних соціальних інститутів, які здійснюють певні політичні функції.

Громадське суспільство – це суспільство в якому узгоджуються приватні та загальні інтереси.

Держава – це у відповідний спосіб організована суспільна структура, здатна здійснювати найвищий контроль над деякими аспектами поведінки людей на певній території з метою підтримувати лад у даному суспільстві.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Простежте становлення поняття «політика», розкрийте його зміст та визначте основні складові політичної системи суспільства.
2. Як, на Вашу думку, виконуються основні функції політики на практиці в Україні?
3. Як співвідноситься зміст понять «суспільство» і «держава»?
4. Охарактеризуйте основні підходи до вирішення питання про природу держави. Розкрийте основні ознаки держави.
5. Як Ви розумієте зміст поняття «правова держава»?
6. Що є основою громадянського суспільства? Які умови треба створити у країні, щоб особистість почувалася самореалізованою?

Література

Основна:

АНДРУЩЕНКО В., МИХАЛЬЧЕНКО М. Сучасна соціальна філософія. – К.: Генеза, 1996. – 368 с.

ВВЕДЕНИЕ В ФИЛОСОФИЮ: Учебник для вузов. В 2 ч. / Фролов И.Т., Арб-Оглы Э.А., Арефьева Г.С. и др. – М.: Политиздат, 2004. – Ч.2 – С. 485-497.

КАНКЕ В.А. Философия. Исторический и систематический курс: Учебник для вузов. – М., 2002. – С. 226-240.

ФІЛОСОФІЯ: Підручник / І.В.Бичко, І.В.Бойченко, ін. – К., 2001. – С.193-228.

ФІЛОСОФІЯ: Посібник для студентів вищих навчальних закладів // Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д., Чекаль Л.А. – К.: Академія, 2001. – С.364-419.

Першоджерела:

АРИСТОТЕЛЬ. Политика // Аристотель. Сочинения: В 4-х т. Т.4 – М.: Мысль, 1983.

МАРКС К. К критике политической экономии // Маркс К. Энгельс Ф. Соч. – Т.13. – С. 6-9.

МИР ФИЛОСОФИИ. Книга для чтения. В 2-х т. – М., 1991., Т.2 – С. 413-419.

ПЛАТОН. Государство // Платон. Филеб, Государство, Тимей, Критий. – М.: Мысль, 1999. – С. 188-191.

ЭНГЕЛЬС Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. Т. 20.

ФІЛОСОФІЯ. ХРЕСТОМАТІЯ: Навч. посіб. // За ред. Дротянко Л.Г., Матюхіної О.А., Онопрієнка В.І. – К.: Вид-во Національного авіаційного університету, 2009. – С.181 - 194.

Тема 15. ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ В СТРУКТУРІ ФІЛОСОФСЬКОГО ЗНАННЯ.

1. Філософія історії: загальна характеристика та співвідношення з іншими галузями соціально-гуманітарних знань.
2. Співвідношення еволюції та революції у розвитку людства.
3. Рушійні сили історії. Спрямованість та сенс історичного процесу.

Основні терміни

Філософія історії – розділ філософії, що займається дослідженням проблем сенсу історії, її закономірностей, головних напрямів розвитку людства та історичним пізнанням.

Спрямованість історичного процесу – внутрішня логіка історії, яка відбувається через діалектичне сходження до реалізації тотожності сутності людини та сутності історії. Визначається у вирішенні розв'язанні суперечностей матеріально-практичних та ідеально-теоретичних підстав предметно-практичної та культуротворчої діяльності людей.

Еволюція – поступові зміни в соціальному житті, чи в окремих його сферах.

Революція – докорінні якісні зміни, переворот у всіх сферах соціального життя, який забезпечує прогресивний розвиток суспільства.

Прогрес – (від лат. progress – рух уперед, успіх) – тип, напрямок розвитку, що характеризується переходом від нижчого до вищого, від менш складного до більш складного. Про прогрес можна говорити стосовно систем загалом, окремих її елементів, структури й інших параметрів об'єкта, що розвивається.

Регрес – “зворотній розвиток”, рух, який веде до деградації від “вищого” до “нижчого”.

Історична особа – філософське поняття, яке визначає таку характеристику особистості, сенс життя і практична діяльність якої спрямовані на розвиток історичного процесу.

Роль особистості в історії – збіг особистісного сенсу життя з фундаментальним сенсом історії, суб'єктивної свободи та об'єктивної необхідності.

Питання та завдання для самоконтролю

1. У чому полягає своєрідність філософії історії як системи знань щодо історичної науки?
2. У чому полягає світоглядна функція філософії історії?
3. Які виділяють основні напрямки спрямованості історичного процесу?
4. Назвіть особливості прогресистської та регресистської концепції філософії історії.
5. Як співвідносяться між собою суб'єкт історії та її рушійні сили?
6. В якому стані – еволюційності чи революційності – перебуває сучасна історія?
7. Які критерії прогресу чи регресу можна застосувати при аналізі сучасного етапу людської історії?

Література

Основна:

- ПРАКТИКУМ З ФІЛОСОФІЇ: Навч. посібн. / Л.Г.Дротянко, О.А.Матюхіна, В.Г. Вдовиченко та ін. – К.: Книжкове видавництво НАУ, 2006. – С.203-216.
- ВВЕДЕНИЕ в философию: Учебное пособие для вузов. / авт кол. Фролов И.Т и др. – М.: Республика, 2004.– С.504-513.
- ФІЛОСОФІЯ: Посібник для студентів вищих навчальних закладів /Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д., Чекаль Л.А. – К.: Академія, 2001. – С. 452-479.
- ФІЛОСОФІЯ: Навчальний посібник /І.Ф.Надольний, В.П.Андрущенко та ін. За ред. І.Ф.Надольного. – К.: Вікар, 2000. – С.407-459.
- ФІЛОСОФІЯ: Підручник /І.В. Бичко, І.В. Бойченко, ін. - К., 2001. – Розділ 5.

Першоджерела:

- ТОЙНБИ А. Дж. Постижение истории. – М.: Прогресс, 1991. – С. 42-90.
- ШПЕНГЛЕР О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории. 1. – М.: Мысль, 1993. – С. 129-200.
- МАРКС К. К критике политической экономии. Введение // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. – 2-е изд. – Т. 13. – С. 6-9.
- ПЛЕХАНОВ Г. В. К вопросу о роли личности в истории. – Избр. филос. произв. – М.-Л.-д: Политиздат, 1965 г. – Т. 1. – С. 300-331.

Тема 16. ОПОЗИЦІЯ «МОДЕРН-ПОСТМОДЕРН» У КУЛЬТУРНОМУ ТА ЦИВІЛІЗАЦІЙНОМУ РОЗВИТКУ ЛЮДСТВА. ФЕНОМЕН ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.

- 1.Опозиція “модерн – постмодерн” у культурному та цивілізаційному поступі людства.
- 2.Глобальні проблеми сучасності як негативні наслідки культури Модерну.
- 3.Феномен глобалізації у сучасному цивілізаційному розвитку.

Основні терміни

Модерн – історичний період у розвитку західноєвропейської цивілізації, який охоплює час від початку XVI ст. до середини XX ст.

Постмодерн – історичний період, що розпочався у Західній Європі з другої половини XX століття і триває тепер.

Глобальні проблеми – сукупність економічних, соціально-політичних, екологічних та інших суперечностей, що охопили планету Земля з кінця 60-х років XX століття, невирішення яких ставить під загрозу майбутнє людства.

Глобалізація – об’єктивні процеси загальноцивілізаційного розвитку, які визначають взаємозалежність і цілісність світу в усіх сферах суспільного життя, підкреслюють спільність історичної долі людства.

Стійкий розвиток – наукова концепція, в якій висувається ідея створення такої моделі світового розвитку, яка б забезпечувала мирне співіснування всіх народів на основі врахування економічних, політичних і етно-культурних інтересів кожного з них.

Питання та завдання для самоконтролю

1. У чому полягає сутність історичної періодизації суспільства за опозицією “модерн – постмодерн”?
2. Чим різняться підходи Ж.-Ф. Ліотара та П. Козловськи до визначення основних рис культури Постмодерну?
3. Порівняйте сутнісні риси інформаційного суспільства та культури Постмодерну.
4. Здійсніть класифікацію основних глобальних проблем сучасності.
5. Поясніть, у чому криється об’єктивний характер глобалізації.

6. Назвіть негативні тенденції сучасних глобалізаційних процесів.
7. Покажіть відмінності між глобальними проблемами та глобалізацією.
8. Які шляхи вирішення глобальних проблем пропонує Римський клуб? Чи згодні Ви з цими пропозиціями?

Література

Основна:

- ПРАКТИКУМ З ФІЛОСОФІЇ: Навч. посібн. / Л.Г.Дротянко, О.А.Матюхіна, В.Г.Вдовиченко та ін. – К.: Книжкове видавництво НАУ, 2006. – С.217-231.
- ЛУК'ЯНЕЦЬ В.С., Соболев О.М. Філософський постмодернізм. – К.: Абрис, 1998. – 352 с.
- ВВЕДЕНИЕ в философию: Учебное пособие для вузов. / авт кол. Фролов И.Т и др. – М.: Республика, 2004.– С. 590-605.
- ГУРЕВИЧ П.С. Основы философии: Учебник. – М.: Гардарики, 2000. – С. 413-433.
- КАНКЕ В.А. Философия. Исторический и систематический курс: Учебник для вузов. – М.: Логос, 2002. – С. 285-291.
- НОВАЯ ФИЛОСОФСКАЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ: В 4-х томах. Ред. В.С.Степин и др. Статты: «Информационное общество», «Культура», «Цивилизация», «Модернизм», «Постмодернизм», «Глобальные проблемы».
- ФІЛОСОФІЯ: Навчальний посібник /І.Ф.Надольний, В.П.Андрущенко та ін.; За ред. І.Ф.Надольного. – К.: Вікар, 1997. – С.556-576.
- ФІЛОСОФІЯ: Підручник /І.В. Бичко, І.В. Бойченко, ін. - К., 2001. – Розділи 4,5.
- ФІЛОСОФІЯ: Посібник для студентів вищих навчальних закладів /Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д., Чекаль Л.А. – К.: Академія, 2001. – С. 364-419.

Першоджерела

- ЛИОТАР Ж.-Ф. Состояние постмодерна. – СПб: Алетейя, 1997. – С.14-23.
- МИР философии: Книга для чтения: В 2 ч. / Сост. П.С.Гуревич, В.И.Столяров. – М., 1991. – Ч.2. – С.522-538, 541-545, 558-585.
- СУЧАСНА зарубіжна філософія: Основні течії і напрямки: Хрестоматія. – К.: 1996.
- ТЕЙЯР ДЕ ШАРДЕН П. Феномен человека. – М.: Наука, 1987. – С.220-226.
- ТОЙНБИ А. Цивилизация перед судом истории. – СПб: Прогресс-Культура, 1996.
- ТОФФЛЕР Э. Третья волна. – М.: АСТ, 1999. – ФІЛОСОФІЯ. ХРЕСТОМАТІЯ: Навч. посіб. // За ред. Дротянко Л.Г., Матюхіної О.А., Онопрієнка В.І. – К.: Вид-во Національного авіаційного університету, 2009. – С. 206 – 217.